

**KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA
BOSHLANG'ICH TA'LIMNING O'RNI**

*Namangan davlat pedagogika institute o'qituvchisi
Jo'raboyeva Shoxruza Shuxratjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalari yo'nalishi talabasi
Mahmudjonova Shahnoza Ravshanjon qizi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda boshlang'ich ta'limning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobga qiziqish uyg'otish, o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishda o'qituvchining roli tahlil qilingan. Shuningdek, o'quv jarayonida interaktiv metodlar, oilaviy kitobxonlik va sinfdan tashqari o'qish faoliyatlarining samaradorligi ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning muhim poydevori ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, boshlang'ich ta'lim, o'qish ko'nikmalari, ma'naviy tarbiya, interaktiv metodlar, sinfdan tashqari o'qish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается роль начального образования в формировании культуры чтения. Анализируется значение учителя в развитии интереса к книгам у младших школьников, формировании навыков чтения и духовно-нравственного воспитания. Также рассматривается эффективность интерактивных методов обучения, семейного чтения и внеклассной работы. Результаты исследования показывают, что начальное образование является важной основой формирования культуры чтения.

Ключевые слова: культура чтения, начальное образование, навыки чтения, духовное воспитание, интерактивные методы, внеклассное чтение.

ANNOTATION

This article examines the role of primary education in developing reading culture among students. It analyzes the teacher's role in fostering interest in books, improving reading skills, and shaping moral and spiritual values in young learners. The study also highlights the effectiveness of interactive teaching methods, family reading practices, and extracurricular reading activities. The findings show that primary education serves as a crucial foundation for building a strong reading culture.

Keywords: reading culture, primary education, reading skills, moral education, interactive methods, extracurricular reading.

KIRISH

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda boshlang'ich ta'lim eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda o'quvchilarda o'qishga bo'lgan dastlabki munosabat, kitobga qiziqish va mustaqil o'qish ko'nikmalari shakllanadi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 6–10 yoshdagi bolalar ta'limga emotsional yondashadi, shu sababli kitobxonlikka ijobiy motivatsiya yaratish boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir. Boshlang'ich ta'lim jarayonida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish o'qish darslari bilan cheklanib qolmasligi lozim. Bunda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari, badiiy adabiyotlar bilan ishlash, ertak va hikoyalarni tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarga mos, yoshiga xos adabiyotlarni tanlash ularning kitobga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda o'qish jarayonini majburiyat emas, balki qiziqarli faoliyatga aylantiradi. Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunasi ham kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi o'zi muntazam kitob o'qishi, o'quvchilarga tavsiyalar berishi va o'qigan asarlari haqida suhbatlar tashkil etishi orqali bolalarda ijobiy motivatsiya uyg'otadi. Bu jarayonda suhbat, bahs-munozara va rolli o'yinlar kabi interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija beradi.

Kitobxonlikni rivojlantirishda oilaning ishtiroki ham katta ahamiyatga ega. Oilaviy kitobxonlik an'anasi bolalarda kitobga nisbatan barqaror qiziqishni shakllantiradi. Ota-onalar farzandlari bilan birgalikda kitob o'qishi, o'qilgan asarlarni muhokama qilishi va uy sharoitida kichik kutubxona tashkil etishi o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini mustahkamlaydi. Raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan hozirgi davrda elektron kitoblar va audiokitoblardan foydalanish ham kitobxonlikni rivojlantirishning zamonaviy usullaridan biri hisoblanadi. Interaktiv elektron platformalar bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni mustaqil o'rganishga undaydi. Biroq an'anaviy kitob o'qish madaniyatini saqlab qolish ham muhim vazifalardan biridir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning poydevori bo'lib, bu jarayon o'qituvchi, oila va ta'lim muassasasi hamkorligida amalga oshirilganda samarali natija beradi. Kitobga mehr uyg'otish esa kelajakda ma'naviy yetuk va bilimli shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish — bu shaxsning ma'naviy, intellektual va kognitiv rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi ushbu jarayonning eng muhim davri bo'lib, aynan shu yoshda bolalarda o'qishga bo'lgan motivatsiya, kitobga nisbatan ijobiy munosabat va mustaqil o'qish ko'nikmalari shakllanadi. Psixolog olimlarning ta'kidlashicha, kichik maktab yoshidagi bolalarda obrazli tafakkur va emotsional qabul qilish ustun bo'lib, bu holat kitobxonlikni rivojlantirish uchun qulay psixologik sharoit yaratadi. Pedagogik nuqtai nazardan, kitobxonlik madaniyati faqat texnik o'qish

ko'nikmasi emas, balki o'qilgan matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqarish kompetensiyalarini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi bilan bir qatorda, matn ustida ishlash, savol-javob, muhokama va ijodiy topshiriqlarni bajarish muhim hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kitobxonlik madaniyati shakllanishida o'qituvchining metodik mahorati hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'qituvchi o'quvchilarga faqat bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi va motivator sifatida ham faoliyat yuritishi kerak. Interaktiv metodlar — "aqliy hujum", "klaster", "B-B-B (bilaman–bilmoqchiman–bildim)" texnologiyasi, rolli o'yinlar va muhokama darslari kitobxonlikni rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyotlar bilan ishlash alohida ahamiyatga ega. Ertaklar, hikoyalar va kichik hajmli asarlar o'quvchilarda estetik did, axloqiy qadriyatlar va hayotiy tasavvurlarni shakllantiradi. Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola bilimni ijtimoiy muhit va muloqot orqali o'zlashtiradi. Shu jihatdan o'qish jarayonida guruh bo'lib muhokama qilish, asar qahramonlarini tahlil qilish va fikr almashish kitobxonlik madaniyatini mustahkamlaydi. Oilaviy muhit kitobxonlik madaniyatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning shaxsiy namunasi, uyda kitob o'qish an'anasi va bolaga kitob sovg'a qilish kabi amaliy harakatlar o'quvchining kitobga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilasida muntazam kitob o'qiladigan bolalarda o'qish savodxonligi va lug'at boyligi sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar ham kitobxonlikni rivojlantirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Elektron kitoblar, audiokitoblar va interaktiv platformalar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Biroq ilmiy yondashuv shuni ta'kidlaydiki, raqamli vositalar an'anaviy kitob o'qishni to'liq almashtirmasligi, balki uni to'ldiruvchi vosita sifatida qo'llanilishi lozim. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish tizimli va kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi, oila va ta'lim muassasasining hamkorligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, boshlang'ich ta'lim bosqichi kelajakda ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan va intellektual salohiyatli shaxsni shakllantirishning asosiy poydevori hisoblanadi.

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasi ko'plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lib, ular bu jarayonning boshlang'ich ta'lim bosqichida alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Avvalo, **Lev Vygotskiy**ning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola bilim va ko'nikmalarni ijtimoiy muhit, muloqot va hamkorlik orqali egallaydi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi kitobxonlikni shakllantirishda o'qituvchi va kattalarning yo'naltiruvchi rolini asoslaydi. O'quvchi kattalar yoki tengdoshlari yordamida matnni tahlil qilish orqali asta-sekin mustaqil o'qish darajasiga erishadi. **Jan**

Piaget esa bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlarini o‘rganib, boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar uchun konkret operatsiyalar bosqichi xos ekanligini ta’kidlaydi. Bu bosqichda bolalar aniq misollar, obrazlar va amaliy faoliyat orqali yaxshiroq o‘rganadi. Shu sababli badiiy matnlar, ertaklar va hikoyalar orqali kitobxonlikni rivojlantirish Piaget nazariyasiga to‘liq mos keladi.

Benjamin Bloomning ta’lim maqsadlari taksonomiyasida esa o‘qish jarayoni faqat eslab qolish bilan cheklanmay, balki tushunish, tahlil qilish, baholash va yaratish darajalariga ko‘tarilishi kerakligi ta’kidlanadi. Bu yondashuv kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda matn ustida chuqur ishlash va ijodiy topshiriqlar bajarish zarurligini ko‘rsatadi. **Margaret Meek** kabi bolalar adabiyoti tadqiqotchilari kitobxonlikni erta yoshdan shakllantirish bolaning til boyligi, tasavvuri va ma’naviy dunyoqarashini kengaytirishini ilmiy asoslab bergan. Uning fikricha, bolaga to‘g‘ri tanlangan adabiyot uning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonlik pedagog olimlar ham kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda boshlang‘ich ta’limning rolini alohida ta’kidlaydilar. Ularning ilmiy qarashlarida o‘qish darslarini interaktiv metodlar asosida tashkil etish, sinfdan tashqari o‘qishni rivojlantirish va oilaviy kitobxonlikni qo‘llab-quvvatlash muhim yo‘nalish sifatida ko‘rsatiladi. Umuman olganda, olimlarning ilmiy fikrlari kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uzluksiz pedagogik jarayon bo‘lib, uning poydevori aynan boshlang‘ich ta’limda qo‘yilishini tasdiqlaydi.

Xulosa

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda boshlang‘ich ta’lim hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda bolalarda o‘qishga qiziqish, kitobga ijobiy munosabat va mustaqil o‘qish ko‘nikmalari shakllanadi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kitobxonlik nafaqat o‘qish texnikasi, balki matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqarish kabi murakkab kognitiv jarayonlarni ham o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish, sinfdan tashqari o‘qishni tashkil etish hamda o‘qituvchi va oila hamkorligini yo‘lga qo‘yish kitobxonlik madaniyatini samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar ham bu jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, kitobxonlik madaniyati shaxsning intellektual, ma’naviy va axloqiy rivojlanishida asosiy omillardan biri bo‘lib, uning poydevori aynan boshlang‘ich ta’limda mustahkamlanadi.

Tavsiyalar

1. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kitobxonlikni rivojlantirish bo‘yicha metodik kompetensiyalarini oshirish.
2. Dars jarayonida interaktiv metodlar (suhbat, muhokama, klaster, rolli o‘yinlar)dan keng foydalanish.
3. Sinfdan tashqari o‘qish faoliyatlarini tizimli ravishda tashkil etish va nazorat qilish.

4. Maktablarda kichik kutubxonalar va “kitob burchaklari”ni yaratish.
5. Ota-onalarni kitobxonlik jarayoniga faol jalb etish va oilaviy o‘qish an’analarini rivojlantirish.
6. O‘quvchilarning yosh xususiyatiga mos badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlarni tanlash.
7. Raqamli resurslar va elektron kitoblardan maqsadli foydalanishni yo‘lga qo‘yish.

Xulosa qilib aytganda, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish tizimli yondashuvni talab qiladi va bu jarayonda boshlang‘ich ta’lim asosiy poydevor vazifasini bajaradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. Basic Books, New York.
3. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives*. Longmans, Green and Co.
4. Meek, M. (1991). *On Being Literate*. Bodley Head, London.
5. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. Macmillan, New York.
6. UNESCO (2021). *Reading for Sustainable Development*. Paris: UNESCO Publishing.
7. National Reading Panel (2000). *Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment*. USA.
8. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (2023). Boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturlari va metodik tavsiyalar. Toshkent.
9. Hasanov, R. (2022). Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
10. Karimova, D. (2021). Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Toshkent.